

Natuurbegraven in Nederland

— Barry de Vries en Wim de Haas
(Wageningen Environmental Research)

Sinds eind jaren negentig van de vorige eeuw zijn in Nederland ongeveer twintig natuurbegravingplaatsen geopend. Dit zijn begraafplaatsen en natuurgebieden waar de begraaffunctie en natuurfunctie naast elkaar staan. Maar bij elk nieuw initiatief ontstaat discussie. Voorstanders vinden dat natuurbegraven tegemoet komt aan een behoefte in de samenleving en vinden het een natuurvriendelijk alternatief. Tegenstanders zien die maatschappelijke behoefte niet en vinden natuurbegraven een niet-duurzame ingreep die afbreuk doet aan de natuur, het milieu en de beleving van natuurgebieden. In dit artikel beschrijven we de gebruikte voors en tegens van natuurbegraven. Vervolgens beschrijven we hoe het natuurbegraven zich in Nederland op dit moment manifesteert, en gaan we in op de effecten van natuurbegraven op landschap, milieu en natuur.

> Waarom wel natuurbegraven?

Een belangrijk motief van mensen die in de natuur begraven willen worden is de geruststellende gedachte dat hun lichaam weer opgenomen wordt door de natuur en daar onderdeel van uit gaat maken. Daarnaast waarderen veel voorstanders dat op natuurbegravingplaatsen, in tegenstelling tot veel traditionele begraafplaatsen, eeuwige grafmuren geboden wordt. Zij willen hun nabestaanden niet opzadelen met de keuze tussen verlenen van grafrechten en het ruimen van het graf. Eeuwige grafmuren spreekt ook mensen met bepaalde geloofsovertuigingen aan omdat de graven 'onaangetoerd' blijven en de grond waarin zij begraven worden 'rein' is. Bijkomend voordeel van in de natuur begraven is dat er geen onderhoud aan het instandhouden van de graven gepleegd hoeft te worden. De natuur neemt het graf over.

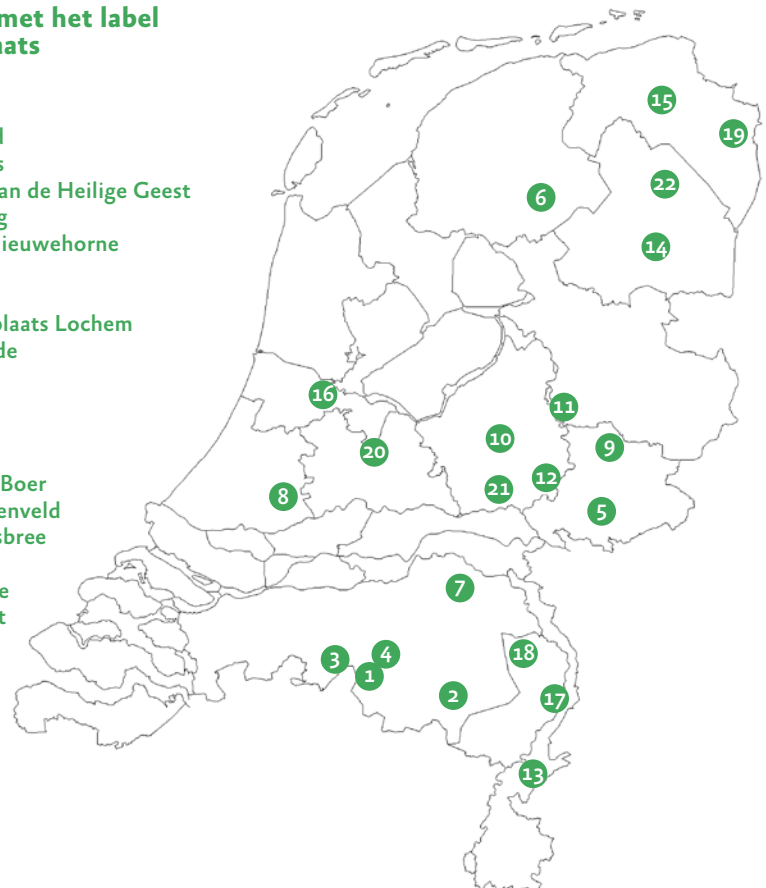
Ook de wens om bij te dragen aan een beter milieu wordt als argument aangedragen. Door het

foto Barry de Vries

Begraafplaatsen met het label natuurbegravingplaats

1. NBP De Utrecht
2. NBP Schoorsveld
3. NBP De Hoevens
4. NBP Oude Bos van de Heilige Geest
5. NBP Slangenburg
6. NBP Friesland/Nieuwehorne
7. NBP Maashorst
8. NBP Ijsselhof
9. Nieuwe begraafplaats Lochem
10. NBP Westerwolde
11. Tjoenerhof
12. Het bos Dieren
13. NBP Bergerbos
14. Witteveen
15. Begraafpark Ten Boer
16. Zorgvlied/ 't Varenveld
17. NBP Venlo/Maasbree
18. NBP weverslo
19. NBP Reiderwolde
20. NBP Den en Rust
21. NBP Heidepol
22. NBP Hillig Meer

< Graf dat op gaat in de natuur.

gebruik van natuurvriendelijke materialen, zoals onbehandelde houten-, of rieten kisten, natuurvriendelijke bekleding en lijkwades, en het op een milieuvriendelijke wijze het graf delven, kan de ecologische footprint worden teruggebracht. Voor eigenaren en beheerders van landgoederen en bos- en natuurgebieden is natuurbegraven ook financieel heel aantrekkelijk. Grafrechten genereren inkomsten die het bijvoorbeeld mogelijk maken om landbouwgebied om te vormen tot een natuurgebied. Of om de kosten van het beheer van bestaande natuurgebieden (mede) te financieren zodat een hogere natuurkwaliteit gerealiseerd kan worden.

Waarom niet natuurbegraven?

Tegenstanders vrezen vooral voor een negatief effect op de natuur. De vegetatie wordt aangetaast doordat er grafkuilen worden gedolven en de fauna wordt tijdens de begrafenissen en het latere grafbezoek verstoord. Ook de bodem wordt verstoord: er komen extra voedingsstoffen in de bodem wat indirect weer gevolgen heeft voor de vegetatie. Dit probleem speelt vooral op de armere gronden een rol.

Het teruggeven van het stoffelijke overschot aan de natuur is een vorm van milieuvuiling. 'Teder mens is een vuilnisvat', wordt wel eens gezegd. Tijdens het leven slaat het menselijk lichaam immers allerlei stoffen op (zwarte metalen, kunststoffen van protheses, conserveringsmid-

delen) die niet in natuurgebieden thuis horen. Bovendien worden op de graven maar al te vaak pluizige knuffeldieren, plastic windmolentjes en andere gedenkwaardigheden achter gelaten. Voor tegenstanders is dit een ontoelaatbare vorm van milieuvuiling die de beleving van natuurgebieden aantast. Verder stellen tegenstanders dat natuurbegraven afbreuk doet aan het genieten van de natuur als je weet dat overal graven liggen. In dit verband wordt het woord grafstemming wel eens gebruikt. Tegenstanders vragen zich af of de opbrengsten van natuurbegraven wel zo groot zijn dat dit de nadelen kan compenseren. Zij vrezen voor een ontwikkeling naar meer intensiever gebruik van de natuurbegraafplaatsen als de financiële resultaten tegenvallen. Daarnaast is er een andere en nog verdergaande vorm van kritiek op natuurbegraven: de geringe hoeveelheid natuur in Nederland moet je niet gebruiken om er iets aan te verdienen.

Van meningen naar feiten

In een maatschappelijke discussie is het altijd goed om eerst te kijken naar de feitelijke stand van zaken. Hoeveel natuurbegraafplaatsen zijn er, hoe zien ze er uit, wat gebeurt er op natuurbegraafplaatsen?

Aantal en spreiding. Op dit moment zijn er circa twintig begraafplaatsen die zich op de een of andere manier tooien met het label natuurbegraafplaats. De meeste natuurbegraafplaatsen liggen in het zuiden en oosten van het land. Dit

komt vooral omdat er een minimale diepte is waarop begraven moeten worden en tegelijkertijd de graven boven de gemiddeld hoogste grondwaterstand moet liggen. Veel natuurgebieden in West-Nederland voldoen niet aan deze wettelijke eisen en komen dan ook niet in aanmerking voor een natuurbegraafplaats. De oppervlakte van de natuurbegraafplaatsen varieert: van hoekjes van nog geen halve hectare op een gemeentelijke begraafplaats tot tientallen hectaren op landgoederen. Het begraven van urnen is, in allerlei varianten, vrijwel altijd mogelijk. Het verstrooien van as is, volgens de bestemmingsplannen, meestal niet toegestaan of alleen mogelijk op specifieke plekken. Ongeveer tweederde van de natuurbegraafplaatsen is in particuliere handen. In eerste instantie ging het vooral om ondernemers in (natuur)begraven en landgoedeigenaren. Tegenwoordig zijn ook particuliere natuurbeschermingsorganisaties actief met het ontwikkelen van natuurbegraafplaatsen.

Natuurbeheer. Er zijn natuurbegraafplaatsen die zich expliciet richten op het beheren van de natuur. Het natuurbegraven dient hier het natuurbeheer. De natuurbegraafplaatsen op gronden van Natuurmonumenten vallen hieronder. Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich de natuurbegraafplaatsen die zich meer richten op een natuurlijke sfeer op de begraafplaats. Hieronder vallen bijvoorbeeld de meeste gemeentelijke begraafplaatsen met een natuurbegraafplaatsafdeling.

Een onderscheidend kenmerk is de duur van de grafurst. Natuurbegraafplaatsen die zich expliciet richten op het beheren van de natuur, gaan uit van eeuwige grafurst. Juridisch betreft dit een grafrecht voor onbepaalde tijd (in de huidige praktijk betekent dit vaak minstens 99 jaar). Graven worden niet geruimd en hergebruikt waardoor de verstoring maar eenmalig is. Eeuwige grafurst leidt er toe dat de natuurbegraafplaats op een gegeven moment vol is en 'teruggegeven' wordt aan de natuur. Behalve eeuwige grafurst, komt de wijze waarop men met de natuur omgaat ook tot uitdrukking in een natuurbeheerplan en een goede monitoring van de natuur.

Planologische status. De meeste natuurbegraafplaatsen liggen in of nabij het Nationaal Natuur Netwerk. De oudere natuurbegraafplaatsen en de natuurbegraafplaatsen die zich richten op een natuurlijke sfeer hebben vaak in het bestemmingsplan de bestemming 'maatschappelijk - begraafplaats'. De andere, doorgaans meer recente, natuurbegraafplaatsen hebben de bestemming 'bos of natuur' met een dubbelbestemming of functieaanduiding 'natuurbegraafplaats'. Het verschil tussen de bestemming is dat bij de bestemming 'maatschappelijk - begraafplaats' in theorie veel meer toelaatbaar kan zijn. Daarmee is echter niet gezegd dat er toegestaan wordt.

In verband met de effecten op de natuur wordt bij de bestemming 'bos of natuur' met een dubbelbestemming of functieaanduiding 'natuurbegraafplaats' voorwaarden gesteld aan het aantal graven per hectare. Dat varieerde in 2014 van 100

Graf op natuurbegraafplaats waar meer wordt toegestaan.

foto Barry de Vries

tot 425 graven per hectare. Ter vergelijking: op traditionele begraafplaatsen met bestemming “maatschappelijk – begraafplaats” worden soms 5.000 tot 10.000 graven per hectare toegestaan.

Begraaffunctie. In enkele gevallen mogen voor de gedenktekens alleen vergankelijke, natuurlijke materialen worden gebruikt. Er zijn ook natuur-begraafplaatsen waar de graftekens uit van nature voorkomende stenen mogen bestaan. Op de overige natuurbegraafplaatsen zijn minder vergaande restricties, maar blijft een natuurlijke uitstraling het doel. Ook aan grafversieringen, lijkkasten en kleding worden eisen gesteld. Niet vergankelijke materialen zijn doorgaans niet toegestaan. Voor al deze kenmerken verschillen de details van de regels, maar belangrijker is de handhaving daarvan. Uit onderzoek blijkt de ene beheerder daar veel strenger mee om te gaan dan de andere. Alle beheerders komen dingen tegen die niet passen binnen de visie, maar sommige beheerders vinden het moeilijker om de rouwende nabestaanden op een juiste manier er op aan te spreken.

Terrein. Ook de wijze waarop graven over het terrein zijn verspreid is een belangrijk, want beeldbepalend kenmerk. Op de meeste terreinen liggen de graven ongeordend verspreid over het terrein, afhankelijk van de kenmerken van het terrein en de wens van degene die het grafrecht heeft gekocht. Men blijft daarbij in principe buiten het wortelstelsel van grote bomen. Op enkele natuurbegraafplaatsen liggen de graven wel min of meer geordend langs paden. Dit komt vooral voor op gemeentelijke begraafplaatsen.

Motieven. De hierboven beschreven verschillen vinden hun oorsprong in de verschillende motie-

ven om een natuurbegraafplaats te starten. Een eerste motief is het willen helpen van mensen aan een laatste rustplaats naar eigen wens. Een tweede motief is om de bescherming en ontwikkeling van de natuur te ondersteunen. Een derde motief is de mogelijkheid om te verdienen aan natuurbegraven. Bij individuele natuurbegravers was er altijd een specifieke combinatie van deze motieven aan de orde.

Effecten op landschap, milieu en natuur

Natuurbegraafplaatsen laten hun sporen na in het landschap. Op verschillende natuurbegraafplaatsen wordt het omvormen van voormalige landbouwgebieden naar bos- en natuurgebieden betaald door de begraafplaatsfunctie. Ook blijkt dat in bestaande bos- en natuurgebieden opwaarderingen uitgevoerd worden om de natuurbegraafplaats aantrekkelijker te maken, zoals het herstellen van waterpartijen, lanen en houtwallen. Maar aan de andere kant moeten soms ook toegangswegen, parkeerplaatsen en andere voorzieningen worden gebouwd. Per natuurbegraafplaats zal de balans tussen voor- en nadelen anders liggen.

De effecten op natuur en milieu is een belangrijk discussiepunt tussen voor- en tegenstanders, en speelt ook een rol in juridische procedures. Met het delven van het graf, het ter aarde bestellen van het lichaam en het dichten van het graf, verstoort je de bodem, wordt de vegetatie beschadigd en voeg je gebiedsvreemd materiaal – het lichaam – aan een gebied toe. De vraag is hoe erg dit is. Wat betreft de milieueffecten gaat het vooral om gebiedsvreemde stoffen in de lichamen. Voor zover nu bekend zijn de milieueffecten verwaarloosbaar: voor zware metalen geldt dat de concentraties onder de streefwaarde blijven. Alleen voor

foto Barry de Vries

foto Barry de Vries

foto Wim de Haas

Omvorming van landbouwgrond naar natuurbegraafplaats

foto Barry de Vries

foto Barry de Vries

foto Wim de Haas

Met de klok mee vanaf linksboven: Weverslo, Het Bos Dieren, Het Bos Dieren, NBP Westerwolde en NBP Reiderwolde.

foto Wim de Haas

Verhoogd wandelpad om aantasting van flora en fauna te minimaliseren

kwik is te verwachten dat in sommige gevallen de concentratie de streefwaarde van 0,3 mg/kg overschrijdt (de streefwaarde geeft het niveau waarbij sprake is van duurzame bodemkwaliteit) maar de concentratie blijft wel ver onder de interventiewaarde van 10 mg/kg. De interventiewaarde is een grenswaarde die aangeeft wanneer de functionele eigenschappen van de bodem ernstig zijn verminderd of dreigen te worden verminderd. De belasting voor de bodem zal echter gering zijn. Medicijnresten worden afgebroken tot ongevaarlijke componenten, pacemakers worden voor het begraven van overledenen altijd verwijderd en protheses zoals kunstheupen reageren niet of nauwelijks met andere stoffen in de bodem en vormen daardoor ook geen milieu-risico. Voor de natuur is vooral de verstoring van de bodem een punt van aandacht. De vegetatie die er groeit, is over het algemeen wel in staat zich te herstellen, maar door het vergraven van de bodem zal er eutrofiëring plaatsvinden, waardoor mogelijk de samenstelling van de vegetatie zal veranderen. Ook het begraven lichaam zorgt voor extra voedingsstoffen, maar door de diepte waarop dit begraven wordt, is het voor kruidachtige vegetatie vrijwel onbereikbaar. Wortels van bomen kunnen die dieptes wel bereiken. Hoe erg het is om een lichaam in de natuur te begraven hangt ook af van de situatie ter plekke. Voor een voormalig landbouwgebied dat omgevormd wordt naar natuurgebied hoeft de combinatie met natuurbegraven geen probleem te zijn. Hetzelfde geldt voor productiebossen. Voor andere hoogwaardigere bos- en natuurgebieden is het wel nodig om zorgvuldig te bepalen hoeveel graven per hectare vanuit natuuroogpunt toelaatbaar zijn. In 2009 heeft Alterra een voorbeeldberekening voor gemaakt, maar dat was slechts een "vingeroefening" en mag niet beschouwd worden als norm.

Ten slotte

Natuurbegraven roept discussies op die verder gaan dan feitelijke vragen over voor- en nadelen. Natuurbegraven roept fundamentele vragen op over de betekenis van de natuur en over de manier waarop we omgaan met de dood. Dat zijn vraagstukken die verder gaan dan onderzoek. Desondanks blijft ook het onderzoek naar de natuurwetenschappelijke aspecten van belang, vooral om de discussies en de besluitvorming over natuurbegraven en natuurbegraafplaatsen zuiver te houden. Met name als het gaat om de effecten op de natuur. Hiervoor is nieuw onderzoek in voorbereiding, dat mede is gericht op een toetsingskader waar overheden hun voordeel mee kunnen doen.<

barry.devries@wur.nl

Voor meer informatie zie Alterra-rapport 1789 "Terug naar de natuur" en Alterra-rapport 2470 "Natuurbegraafplaatsen in Nederland".